

## BÖLÜM 27

### I-MARDİN'İN OSMANLI YÖNETİMİNE GEÇİŞİ

#### 1-Çaldıran Savaşı ve Osmanlı'nın Doğu Politikası (23 Ağustos 1514)

Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında Safevî tehdidinin giderek büyümesi ve Şahkulu İsyanı gibi olayların etkisiyle, **Yavuz Sultan Selim** Safevî Devleti'ni bertaraf etmek amacıyla İran Seferi'ne çıktı. Uzun ve zorlu beş aylık bir yolculuğun ardından Osmanlı ordusu, 23 Ağustos 1514'te **Çaldıran Ovası'na** ulaştı.

Yavuz Sultan Selim, sefer sırasında **Şah İsmail** ile mektuplaşarak meydan okumalarını, tehditlerini ve eleştirilerini dile getirdi. Bu yazışmalardaki dikkat çekici bir detay, Yavuz Sultan Selim'in Safevî hükümdarına Farsça mektuplar göndermesi, Şah İsmail'in ise Türkçe yanıt vermesiydi. Bu durum, Fars edebiyatının hâkim olduğu Osmanlı sarayına kıyasla, Safevî Devleti'nde Türkçenin ve Türk kültürünün ön planda olduğunu gösteriyordu.

Yavuz Sultan Selim, ilk mektubunda Şah İsmail'i "İslamiyet'e aykırı hareketleri" ve "yaptığı zulümler" nedeniyle eleştirerek, Şah'ın "katilinin vacip olduğunu ve kılıcından evvel İslamiyet'i kabul etmesi gerektiğini" yazdı. Şah İsmail ise bu meydan okumaya, "Er isen meydana gelesin, biz de intizardan kurtuluruz," diyerek harbe hazır olduğunu belirtti. Karşılıklı elçi gönderimiyle yapılan yazışmalar bir süre sonra kesilip Şah İsmail'in cevabı gecikince, Yavuz Sultan Selim bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta, "Davete icabet edip uzun yollar geçerek memleketine geldik. Fakat sen meydanda yoksun. Padişahların hâkimiyetindeki memleket onların nikâhlı karısı gibidir. Yiğit olan ona başkasının elini dokundurmaz. Hâlbuki bunca gündür memleketinde yürüyorum hala senden haber yok. Bundan sonra görünmezsen erkeklik sana haramdır. Miğfer yerine yaşmak, zırh yerine çarşaf giyip serdarlık ve şahlıktan vazgeçesin," ifadelerini kullanarak mektupla birlikte hırka, şal ve çarşaf göndermiştir.

Şah İsmail, Osmanlı ordusunu zorlu yollarda yıpratarak savaş meydanına çıkarmayı hedefliyordu. Beklediği gibi de oldu. Osmanlı ordusu, aylarca süren

sefer yolu boyunca büyük zorluklar yaşamış, Yeniçeriler huzursuzlanmış, hatta Yavuz Sultan Selim'in çadırına ok atacak kadar pervasızlaşmışlardı. Şah İsmail nihayet Çaldıran Ovası'nda Osmanlı ordusunu karşılamak üzere hazırlandı.

Osmanlı Ordusu, Çaldıran Ovası'na ova sırtından indi. Ordunun merkezinde Yavuz Sultan Selim ve **Kapıkulu Askerleri** bulunuyordu. Sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi **Hadım Sinan Paşa**, sol cenahta ise Rumeli Beylerbeyi **Hasan Paşa** yer alıyordu. Ordunun en önünde ise **Azap** askerleri konuşlanmıştı. Şah İsmail'in ordusu ise sağ cenahta büyük kumandanları **Durmuş Han Şamlu** ve **Nur Ali** ile, sol cenahta Diyarbakır Beylerbeyi **Ustacaluğlu Mehmet Han** ile konumlanmış, Şah İsmail ve muhafızları ordunun en gerisinde ihtiyat kuvveti olarak duruyorlardı. Her iki tarafın kuvvetleri de sayıca eşit olup, tahmini güçleri 80-100 bin kişiydi. Bu denk kuvvetlerin galibiyeti, ancak savaş stratejileri ve askerlerin yetenekleri ile belirlenebilirdi.

Osmanlı Ordusu'nun en düzenli birliği **Yeniçerilerdi**. Buna karşın Safevî Ordusu'nun yarısından fazlası mükemmel niteliklerdeki süvarilerden oluşuyordu. Üstelik 25 bin km'lik yolu kat eden yorgun Osmanlı Ordusu'na karşın hızlı süvarilerden oluşan Safevî Ordusu stratejik olarak daha avantajlı durumdaydı. Şah İsmail'in savaş stratejisi, Osmanlı Ordusu'nun yorgun düşmesi ve süvarilerin taarruzlarına karşı koyamayacak duruma gelmesi üzerine planlanmıştı. Osmanlı Ordusu ise gönüllü genç azap askerlerinin hızlı hareket ederek düşmanın savaş düzenini bozması ve Yeniçerilerin üstün savaş yetenekleriyle düşmanı bertaraf etmesi üzerine kurgulanmıştı.

Çaldıran Savaşı fevkalade bir şiddetle başladı. Safevî Ordusu'nun sağ cenahı Osmanlı Ordusu'nun sol cenahını bozguna uğrattı. Topların zamanında ateşlenememesi ve azap askerlerinin topaların vurduğu yollardan içeri girememesi nedeniyle Safevîlerin sağ cenahı Osmanlı Ordusu'nun sol kanadına üstün geldi. Beylerbeyi Hasan Paşa ölünce Osmanlı Ordusu'nun sol kanadında düzensizlikler baş göstermeye başladı. Sol cenahtaki zafiyeti Hadım Sinan Paşa'nın yerinde hamleleri tamamladı. Zamanında ateşlenen hafif topalar ile Safevî Ordusu'nun sol cenahına büyük zayıatlar verildi ve Safevî Ordusu'nun sol cenah kumandanı Ustacaluğlu Mehmet bu taarruza öldürüldü. Her iki ordunun da sol cenahları ağır zayıatlar vermiş, kumandanları öldürülmüş, sağ cenahları ise başarılı olarak üstün gelmişti. Bu eşitlik Yeniçerilerin başarılı tüfek atışlarıyla Osmanlı'nın lehine döndü. Safevî Ordusu'nun başarılı olan sağ cenahını isabetli tüfek atışlarıyla bozguna uğratan Yeniçeriler, Şah İsmail'i de kolundan yaralamışlardı. Yeniçerilerin tüfek atışlarıyla bozguna uğrattıkları

Safevî Ordusu, Şah İsmail'in de yaralanması sebebiyle geri çekilmeye başladı. Şah İsmail'in esir düşmesi söz konusu iken, Şah gibi giyinen bir seyis ortaya atılarak “Şah İsmail benim” deyince esir alındı. Şah İsmail de hem ordusunu hem de sefer hazinesini arkasında bırakarak Tebriz'e kaçtı. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra Tebriz'e doğru ilerledi. Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'e yaklaştığını haber alan Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim'in gazabından kaçmak için İran içlerine çekilmek zorunda kaldı. Yavuz Sultan Selim, Tebriz'de 10 gün kadar kalarak burada yaşayan pek çok sanat erbabı, tüccar ve edebiyatçıyı İstanbul'a davet ederek seferini tamamladı ve İstanbul'a geri döndü. [1]

## 2-Mardin ve Çevresinin Osmanlı Fethine Giden Yol: İdris-i Bitlisi'nin Rolü

Mardin ve çevresinin Osmanlılar tarafından fethinde, Yavuz Sultan Selim'in uyguladığı stratejinin temelini, Şii inancına sahip Safevîlere karşı Sünni inanca sahip Kürtleri **İdris-i Bitlisi** vasıtasıyla örgütleyerek zayıflatma esası oluşturmuştur.

**İdris-i Bitlisi Kimdir?** Aslen Bitlisli olup, bu havalide büyük nüfuza sahip bir şeyh olan Şeyh Hüsametdin'in oğludur. Babası Şeyh Hüsametdin, Akkoyunlu Yakup Bey zamanında (1478–1490) hizmetinde bulunduktan sonra, 16. yüzyılın başlarında Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurması üzerine Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. [2] İdris-i Bitlisi, eseri **Heşt-Bihiştî'nin müellifi** olarak bilinir ve Yavuz Sultan Selim'in güvenini kazanarak büyük görevler verilmiş ve taltif edilmiştir. İdris-i Bitlisi, aldığı görev gereği Urmiye Gölü'nden Malatya'ya ve Diyarbakır'a kadar uzanan bölgeyi Şah İsmail'e karşı ayaklandırıp Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmaya teşvik için Doğu Anadolu'ya gönderilmiştir.

İdris-i Bitlisi, görevi gereği önce Urmiye havalisine giderek, evvelce Şah İsmail'e karşı Osmanlıların tarafında yer alan Emir Sarim'in oğulları ile yaptığı görüşmede hudutlarının Safevîlere karşı korunması konusunda görüş birliği sağlamıştır. [3] İdris-i Bitlisi, Soran Hâkimi Emir Seyyid Bey'in ve Baban Kürtlerinin Osmanlılarla iş birliğini temin etti. Ayrıca Beradost emirlerinden Yusuf İskender ve Sultan Ahmed'i Osmanlıların yanına çekerek Kürt kabilelerinin uzlaşmasını başarmıştır.

İdris-i Bitlisi, İmadiye ve Cizre taraflarına giderek İmadiye yöneticileri Emir Seyfeddin ve Oğlu Emir Sultan Hüseyin ile Cizre Hâkimi Şah Ali Bey'in

Yavuz Sultan Selim’e biat etmelerini sağlamıştır. Bu başarılarından sonra Bitlis ve Hizan’a giderek bu havalideki Kürt beyleri Osmanlılara bağladı. İdris-i Bitlisi’nin tahrik ve çabaları neticesinde daha önce Safevîlerle Kürtler arasında büyük mücadeleler başlamış, Cizre ile Musul arasındaki sahanın da ayrıca yağma ve tahrip edildiği anlaşılmaktadır.

İdris-i Bitlisi’nin gayretleri sonucu;

Melik Halil Eyyübi, Bitlis yöneticisi Emir Şerefeddin, Hizan yöneticisi Emir Davud, Sason yöneticisi Ali Bey, Narman yöneticisi Abdal Bey ve diğer Kürt ümerasından (Osmanlı devlet teşkilatında sancak beyleri hakkında kullanılan tabir) toplam yirmi beş kişinin, Diyarbakır dolaylarını Safevîlerden temizlemek için Osmanlı hizmetine girmesini kabul ettirdi.

İdris-i Bitlisi, Osmanlılar’ın hizmetine almış olduğu Kürtleri tahrik ederek Bitlis ve Diyarbakır havalisinde Osmanlı karşıtı olan insanların öldürülmelerini sağladı. Ahalinin Osmanlı yönetimine bağlanması için baskı uyguladılar. Baskılar sonuç verdi ve halk Osmanlı yönetiminden aman diledi. [7]

Şah İsmail, Bitlis ve Diyarbakır havalisinde meydana gelen Kürt isyanlarına karşı, Çaldıran Muharebesi’nde ölen Ustacaluoğlu Mehmed Han’ın kardeşi ve evvelce Cizre çevresinde önemli roller oynamış bulunan Karahan’ı, Urfa yöneticisi olan Durmuş Bey ile birlikte Diyarbakır’ı kuşatmak ve almakla görevlendirdi. Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani’de bulunan Şah’a mensup kuvvetlere de Karahan’a iltihak etmeleri emrini vermişti. Şah İsmail kuvvetleri Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani’de toplanarak, Karahan emrine beş bin kişilik bir güçle Diyarbakır’ı kuşattı. Diyarbakır halkı da İdris-i Bitlisi vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim’den yardım istedi.

Yavuz Sultan Selim, Diyarbakır halkından gelen talep üzerine, aslen Diyarbakırlı olan Yiğit Ahmet’i Amasya’dan hareket ettirerek Diyarbakır önlerine gönderdi. Yiğit Ahmet, kuşatma hattını yararak şehre girdi. [9] Safevîler, Diyarbakır’ı bir yıl kuşatma altında tuttuktan sonra Yavuz Sultan Selim, Bayburt’ta bulunan **Bıyıklı Mehmet Paşa’yı** yardıma gönderdi. Aynı zamanda Rumiye-i Suğra Beylerbeyi **Şadi Paşa’yı** da beş sancak beyi ile Bıyıklı Mehmet Paşa’ya yardım etmek üzere görevlendirdi.

Aynı anda İdris-i Bitlisi bölgedeki Kürtleri ayaklandırdı. Bu ayaklanmaya Palu yöneticisi Cemşit Bey ve Çemişgezek yöneticisi olmak üzere Kiğı sancağında birleşerek Çapakçur’u Safevîlerin elinden kurtarıp Diyarbakır önlerine geldiler

ve Şadi Paşa da bu güçlere katıldı. [10] Osmanlı Ordusu şehir yakınlarındaki Karaköprü mevkiinde toplandı. Bu durum karşısında Safevî kuvvetleri komutanı Karahan, Mardin istikametine kaçtı. Osmanlı Ordusu, Eylül 1515'te Diyarbakır surlarına bayraklarını astı. Yavuz Sultan Selim, 4 Kasım 1515'te Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Diyarbakır Beylerbeyi olarak atadı.

### 3-Mardin'in Birinci Fethi ve Sonrası

Safevî Komutanı Karahan'ın Mardin istikametine gelmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri de Diyarbakır'da zaman kaybetmeden Karahan'ı kovalamaya başladılar. Bu sırada Karahan, Mardin'de bulunan aile bireylerini alarak Sincar istikametine gitti. Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından öldürülen Karahan Bey için Osmanlı tarzı bir türbe yaptırılarak gömdürdü. Bu türbe günümüze kadar gelmiş ve **Şahkulu Bey Türbesi** olarak bilinmektedir.

Osmanlı kuvvetleri Çavşak'ta üç gün bekledikten sonra komutanlar bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Mardin'in alınması görüşüldü. Şadi Paşa'nın sipahileri çoğunlukla Diyarbakır fethinin yeterli olduğu gerekçesiyle dönülmesi yönünde irade beyan ettiler. Ancak bu karara İdris-i Bitlisi, Mardin halkı ile yapılacak görüşme sonucu savaşılmadan sulh yolu ile şehrin alınabileceği konusunda komutanları ikna etti. Bunun üzerine Hasankeyf yöneticisi Melik Halil Eyyübi, Kürt kuvvetlerinden beş yüz kişilik bir kuvvet ile kale altına kadar gitti ve İdris-i Bitlisi'nin ağzından, şehri yönetici ve halkına teslim olmaları halinde mal ve can güvenliklerinin garanti altına alınacağını ifade eden yazıyı sundu. Mardin halkı bu teklifi olumlu karşıladı ve kendilerini temsilen Seyyid Ali Nusaybinî'yi görevlendirdi. İdris-i Bitlisi ile görüşen Seyyid Ali Nusaybinî, Yavuz Sultan Selim'e bağlılıkları sağlandıktan sonra Safevîlere ait ne kadar kırmızı külâh varsa toplatıldı. Bu kızıl başlıklar lağım çukurlarına atıldı. Bu durum, Mardin'de neden Alevi inancına sahip kimsenin olmamasının önemli bir kanıtı olsa gerek. Şehrin yöneticisi Osmanlı kuvvetleri olmasına karşın kale Safevî Şah İsmail kuvvetlerinin elinde bulunuyordu.

### 4-Mardin'in İkinci Fethi ve Osmanlı Yönetimi

Mardin, Osmanlılar tarafından kale hariç Ekim 1515 tarihinde fethedilmiş olsa da, tümüyle fethinden dolayı Yavuz Sultan Selim başta Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris-i Bitlisi ile diğer asker ve komutanlara birçok unvanın yanı sıra parasal hediyeler gönderdi. Safevî güçleri, Osmanlı komutanları arasındaki ihtilaflardan istifade ederek Mardin'i yeniden ele geçirdi. Osmanlı Şadi Paşa yönetiminde bulunan kuvvetlerin çekilmesi bu durumu sağlamıştı. Yavuz Sultan Selim tarafından sorumlu tuttuğu komutanlara ağır cezalar verdi.

Yavuz Sultan Selim tarafından 25 Kasım 1515 tarihinde Karaman Beylerbeyi **Hüsrev Paşa’ya** bütün Karaman Sipahileri ile Diyarbakır’a gitmesi emri verildi. Dede Kargın sahrasında yapılan savaşta galip gelen Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu savaşı kazandı. Mardin halkı şehri ikinci kez teslim etti. Safevî Komutanı Karahan’ın kardeşi Süleyman Bey kaleye çekilerek mücadeleye devam edeceğini gösterdi. Bunun üzerine Hüsrev Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu kaleyi topraklarla vurmaya başladı. Kalenin hangi tarihte alındığı kesin olarak bilinmemesine karşın, tahminen 15-20 Mayıs 1517’de Yavuz Sultan Selim’e Kahire’de haber verildiği ve haberi götüren üç kişiye Devlet-han b. Mustafa (12 akçe), Mustafa biraderi-Dede (12 akçe) ve Mehmet b. Kasım’a (14 akçe) armağan verildiği kayıt altına alınmıştır.

Mardin Kalesi’nin düşürülmesinden sonra Safevîlerin elinde kalan Hasankeyf Kalesi de Bitlis yöneticisi Şeref Bey, Sason yöneticisi Mehmet Bey, Hizan yöneticisi Davut Bey ve diğer Kürt kuvvetleri Melik Halil Eyyübi’nin gayretleri ve İdris-i Bitlisi’nin çabaları ile teslim alınmış ve muhafızların Azerbaycan’a gitmelerine izin verilmişti. Yönetim yeniden Halil Eyyübi’ye verildi. Savur Kalesi de barış yolu ile Safevîlerden alındı. Ayrıca Çermik ve Ruha (Urfa) kaleleri de alındı ve bunlardan ikincisi Piri Bey’e verildi.

Mardin, M.S. 1515 yılında Diyarbakır vilayetinin on iki livasından biri olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu livlar Amid (Diyarbakır), Mardin, Sincar, Berriyecik (ova), Ruha (Urfa), Siverek, Çermik, Ergani, Harput, Arapkir, Kiğı ve Çemişgezek’tir. Artuklular döneminde başkent olan Mardin’in Osmanlı döneminde liva seviyesine düştüğünü görmekteyiz. [18] Mardin, Bizanslılar ve İlhanlılar dönemlerinde de coğrafi olarak her zaman Diyarbakır’ın bir uzantısı kabul edildiği için bu durum Osmanlılar tarafından da aynı şekilde görülmüştür.

Mardin, M.S. 1518 tarihli tapu tahrir defterlerinde Mardin Sancağı’na bağlı yerler olarak Mardin Kazası ile Savur ve Nusaybin nahiyeleri gösterilmektedir. Mardin, 18. yüzyılda Bağdat’a bağlanmıştır. Mardin’in 1840 yılında bir ara Musul’a bağlandığı, 1869 yılında yeniden Diyarbakır’a bağlı bir sancak olduğu ve bu durumun Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar devam ettiği bilinmektedir.<sup>22</sup>

---

22 Bölüm kaynakları : [1] [https://www.turktarih.com/Safevi\\_Devleti.html](https://www.turktarih.com/Safevi_Devleti.html)

[2] Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XIV Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı, Nejat Göynüç, s.15